

TARIXIY-MA'RIFIY RISOLA

UNUTILMAS SIYMOLAR

Qatag'on qurboni bo'lgan suvchilar,
miroblar va soha mutaxassislari xotirasi

XIX asr oxiri – XX asrning birinchi yarmi

Yoshlar va keng kitobxonlar uchun

Toshkent – 2026

Ushbu risola suv xo‘jaligi sohasida mehnat qilgan va siyosiy qatag‘onga uchragan insonlarning hayoti, kasbiy faoliyati hamda tarixiy merosini keng jamoatchilikka, ayniqsa, yoshlarga sodda va ta’sirchan tilda tanishtirish maqsadida tayyorlandi.

Risolada taqdim etilgan to‘rtta material asosida 16 nafar shaxsning hayot yo‘li yoritildi: 15 nafar suv xo‘jaligi xodimi, rahbari va mutaxassisining tarjimai holi, shuningdek, suv xo‘jaligi boshqarmasida huquqshunos bo‘lib ishlagan Diloru Yusupovanning qismati. Muhammad Aminaddinov va Sa’dullaxo‘ja Tursunxo‘jayev faoliyatiga alohida keng o‘rin berildi.

Risola tarixiy-ma’rifiy qo‘lyozma bo‘lib, akademik monografiya yoki to‘liq arxiv ma’lumotnomasi maqomini da’vo qilmaydi. Ba’zi shaxslarning xizmatlari haqida batafsil hujjatlar mavjud bo‘lsa, ayrimlari haqida hozircha ism, kasb, qatag‘on sanasi va hukm xususidagi qisqa ma’lumotlarga taqdim etilgan. Bu farq ataylab saqlandi: tarixiy bo‘shliqlar taxminlar bilan to‘ldirilmadi.

Matnda uchraydigan “aksilinqilobchi”, “xalq dushmani” kabi iboralar o‘sha davr ayblovlari anglatadi; ular mazkur shaxslar haqidagi risola muallifining bahosi emas. Manbada ma’lumot yetishmagan hollarda “aniqlanmagan” yoki “keltirilmagan” deb qayd etildi.

“Insonni xotirlash – uning nomini aytishgina emas, uning mehnati nimalarga xizmat qilganini anglashdir.”

Mundarija

Soʻzboshi

Xotira, tarix va kelajak avlod oldidagi masʼuliyat

I. Tarix va kasb

Qatagʻon suv xoʻjaligiga ham daxldor edi

II. Uch taqdir – uch saboq

Muhammad Aminaddinov • Saʼdullaxoʻja Tursunxoʻjayev • Diloru Yusupova

III. Xotiralar daftari

13 nafar suvchi, mirob, muhandis va rahbar haqida lavhalar

IV. Ilmiy-amaliy meros

Bilim, tajriba va boshqaruv madaniyati nimalarda aks etgan?

V. Sanalar soʻzlaganda

Suvchilar tarixi va qatagʻon xronologiyasi

VI. Yoshlar uchun qoʻllanma

Ibrat, savollar, amaliy topshiriqlar

VII. Atamalar va izohlar

Qisqacha atamalar lugʻati

So‘zboshi. Xotira va mas’uliyat

Suv – Markaziy Osiyoda hayot, dehqonchilik, shaharsozlik va insonlar o‘rtasidagi hamkorlikning eng muhim asoslaridan biri. Daryodan suv olish, uni kanallarga yo‘naltirish, mavsumga qarab taqsimlash, dambalarni mustahkamlash va ariq-zovurlarni tozalash – bularning har biri bilim, tajriba va jamoaviy mehnatni talab qiladi. –

Ana shu ishlarni bajargan suvchilar, miroblar, muhandislar va rahbarlarning ko‘pchiligi tarix kitoblarida to‘liq tilga olinmaydi. Ayrimlarining ismi esa o‘tgan asrning siyosiy qatag‘onlari sababli uzoq yillar eslanmay keldi. Ular orasida xorijda bilim olgan irrigator ham, yirik suv xo‘jaligi qurilishlariga rahbarlik qilgan davlat arbobi ham, oddiy qishloq mirobi ham bor edi.

Risolaning maqsadi qatag‘on voqealarini sanab o‘tish bilan cheklanmaydi. U odamlar qanday ta’lim olgani, qayerda mehnat qilgani, suv xo‘jaligi uchun qanday xizmat qilgani va ularning qismatidan hozirgi yoshlar nimani o‘rganishi mumkinligini ko‘rsatishdir.

Bu sahifalarni mutolaa qilayotgan o‘quvchi bir narsani unutmasligi kerak: biografiyadagi har bir sana ortida oila, mehnat, orzu va to‘xtab qolgan hayot yo‘li bor. Ularning xotirasiga hurmat ko‘rsatish – dalilni ehtiyotkorlik bilan o‘qish, haqiqatni tekshirish va inson qadrini asrashdir.

I. Tarix va kasb

Qatag'on suv xo'jaligiga ham daxldor edi

1920–1930-yillarda mintaqadagi davlat boshqaruvi, qishloq xo'jaligi va suv tizimlarida katta o'zgarishlar ro'y berdi. Sug'orish ishlarini rejalashtirishda yangi tashkilotlar tuzildi, muhandislik yondashuvlari kirib keldi. Shu bilan birga, siyosiy ta'qiblar kengayib, turli kasb egalari ayblovlar asosida ishdan olindi, qamaldi yoki o'lim jazosiga hukm qilindi.

Taqdim etilgan ro'yxatning o'zi bu jarayon bir kasb yoki bir ijtimoiy qatlam bilan cheklanmaganini ko'rsatadi. Unda respublika miqyosidagi rahbar, injener-gidrotexnik, mirob, yordamchi gidrotexnik va “suv xo'jaligi ishchisi” deb qayd etilgan insonlar bor.

Tarixiy materiallarda ayrim shaxslarning keyinchalik oqlangani, shu jumladan 1950-yillar, 1980–1990-yillar va hatto 2022-yilda reabilitatsiya qarorlari qabul qilingani qayd etiladi. Demak, ayblov hujjati va insonning haqiqiy aybi bir xil tushuncha emas.

Nima uchun aynan suvchilar haqida gapiramiz?

Mirob ko'pincha suvning adolatli taqsimlanishi va navbatini kuzatgan; gidrotexnik sug'orish inshootlarining ishlashini ta'minlagan; muhandis loyihalar va texnik yechimlar bilan shug'ullangan; rahbar esa mablag', ishchi kuchi va tarmoqlar faoliyatini muvofiqlashtirgan. Ulardan birining ishi izdan chiqsa, oqibati dehqon dalasida, qishloqda yoki butun vohada sezilishi mumkin edi.

Shu sabab bu risolada shaxslarning qatag'on tarixi bilan birga ular bajargan kasbning jamiyat hayotidagi o'rni ham tushuntiriladi. Biroq hujjatlarda ko'rsatilmagan qurilishlar, mualliflik asarlari yoki kashfiyotlar ularga nisbat berilmaydi.

II. Uch taqdir – uch saboq

Muhammad Aminaddinov: Fransiya Xorazm suvlarigacha

1873-yil, Xonqa – 1937-yil qatagʻoni • irrigator, hokim, muhandis va mirob

Muhammad Aminaddinov Xonqa hokimi Aminaddin Yoqub oilasida tugʻilgan. Yoshligidan oilada, Xivadagi Arabxon madrasasida va Petro-Aleksandrovskdagi rus-tuzem maktabida taʼlim olgan. Til bilishi va ilmga qiziqishi uni xorijda oʻqishga yetakladi. Avval Istanbulda maxsus kursni oʻtab, 1893–1897-yillarda Fransiyaning Tuluza shahridagi irrigatsiya kollejida tahsil olgan.

Uning oʻqish yoʻnalishi suv tizimlari, yer tarkibi, qurgʻochilik va toshqinlar kabi masalalar bilan bogʻliq edi. Tarixchi Umid Bekmuhammad uni Yevropada irrigatsiya boʻyicha diplom olgan oʻrta osiyolik ilk mutaxassis sifatida tasvirlaydi. Bu maqomni barcha mintaqaviy taʼlim arxivlari boʻyicha qiyosiy tekshirish zarur boʻlsa-da, uning Fransiya olgan taʼlimi risoladagi hayot yoʻlini yoritishda muhim oʻrin tutadi.

Daryo, kemalar va Xonqa ariqlari

1897-yilda vatanga qaytgach, u Amudaryo flotiliyasi oʻquv kursiga rahbar etib tayinlangan. Manbada flotiliya tasarrufidagi kemalar soni 220 tadan 315 taga yetgani keltiriladi. 1900 yildan esa Xonqa hokimi boʻlib ishlab, ariq-zovurlarni tozalash, dehqonchilik va ishlab chiqarishni rivojlantirishga eʼtibor qaratgan.

Muhammad Aminaddinovning faoliyatini faqat texnik kasb bilan cheklab boʻlmaydi. U jadid maktablarini qoʻllab-quvvatlagan, “Tarjimon”, “Vaqt” va boshqa nashrlar bilan tanishib borgan, gazetalarni boshqalarga ham oʻqish uchun bergan maʼrifatparvar sifatida ham tavsiflanadi.

Qazuv, damba va ilmiy muloqot

Xorazm Xalq Respublikasi davrida Aminaddinov irrigatsiya va dehqonchilik noziri, keyin esa irrigatsiya boshqarmasi rahbari boʻlgan. 1922-yilda Hazoraspdan Xoʻjayligacha 220 kilometrlik masofada damba va qazuv-tozalash ishlari amalga oshirilgani, oʻsha davrda 40 ming tanob – taxminan 7,6

ming gektar yer qishloq xo‘jaligi muomalasiga kiritilgani qayd etiladi. Bu raqamlar risolaga berilgan biografik materialdan olingan.

1924-yilda Xorazmda tuzilgan UPRADIK tashkilotida bosh muhandis vazifasini bajargan. U Amudaryo suvini taqsimlash, suv tarmoqlarini saqlash hamda an’anaviy qazuv ishlarini tartibga solishga aloqador faoliyat yuritgan.

Gidrolog Vladimir Sinzerling bilan muloqot qilgani, uning “Amudaryoda sug‘orish” kitobini muhokama etgani, 1927-yilda professor F.Morgunenkov va muhandis V. Poslavskiy bilan sug‘orish masalalari xususida fikr almashgani ham manbada qayd etiladi. Bu – mahalliy tajriba bilan nazariy ilmning uchrashuviga misol.

Sinovda ham qadrlangan tajriba

Siyosiy muhit o‘zgargach, tajribali irrigator boshqaruvdan chetlashtirilib, oddiy mirob va kolxoz gidrotexniki bo‘lib ishlagan. 1934-yilda Amudaryo toshqini vaqtida Hazoraspdan Gurlangacha bo‘lgan hududga xavf tug‘ilganda rahbarlar aynan undan yordam so‘ragani, uning ishtirokida toshqin xavfi bartaraf etilgani bayon qilinadi.

1937-yil oktabrda u hibsga olinib, 3 noyabrda o‘n yillik mehnat-tuzatuv lageri jazosiga hukm qilingan. Taqdim etilgan ikki materialda hibs sanasi 18-oktabr hamda “19 oktabrga o‘tar kechasi” shaklida uchraydi; bu bir kechaga to‘g‘ri kelishi mumkin, ammo ish hujjatlari bilan alohida aniqlashtirish maqsadga muvofiq. Manbalarda uning qamoqda vafot etgani va 1990-yil 13-martda oqlangani qayd etiladi.

“Muhammad Aminaddinov qismati bilim, mahalliy tajriba va inson qadri bir-biridan ajralmasligini eslatadi.”

Sa’dullaxo‘ja Tursunxo‘jayev: suv xo‘jaligi miqyosidagi rahbar

1891–1938 yy. • davlat arbobi, suv xo‘jaligi qurilishlari tashkilotchisi

Sa’dullaxo‘ja Tursunxo‘jayev 1891-yilda Toshkentda dehqon oilasida tug‘ilgan. Rus-tuzem maktabida ta’lim olgan, keyinchalik taraqqiyparvarlik harakatida qatnashgan. Taqdim etilgan tarjimai holda uning Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov va boshqa ziyolilar bilan hamkorligi zikr etiladi.

U turli yillarda Turkiston, Buxoro va Xorazmdagi davlat boshqaruvi vazifalarini bajargan. 1924-yilda Xorazm Davlat reja komissiyasi va Markaziy Ijroiya Qo‘mitasiga rahbarlik lavozimlarida ishlagan. Shu tariqa u siyosiy-tashkiliy tajribasini keyinchalik suv xo‘jaligiga ham yo‘naltirgan.

Mintaqaviy irrigatsiya ishlarini boshqarish

1927-yilda Tursunxo‘jayev O‘rta Osiyo suv xo‘jaligi qurilishi tashkiloti boshlig‘i bo‘lgan. Bu lavozim sug‘orish inshootlari qurilishi, resurslar va hududiy ehtiyojlarni muvofiqlashtirishni taqozo etardi. 1928–1934-yillarda SSSR Yer ishlari xalq komissarligining O‘rta Osiyo bo‘yicha vakili sifatida ishlagan. 1935–1937-yillarda esa Qozog‘iston SSR Suv xo‘jaligi Bosh boshqarmasiga rahbarlik qilgan.

Uning faoliyati soha tarixi uchun shu jihatdan muhimki, u faqat bitta tuman yoki irrigatsiya tarmog‘i emas, balki keng mintaqadagi suv xo‘jaligi masalalariga aloqador mas‘ul vazifalarni ado etgan. Bunda ayrim aniq obyektlar va loyihalar ro‘yxati taqdim etilgan manbalarda berilmagan; ularni qo‘shimcha arxivlar asosida aniqlash zarur.

1938-yil 4-oktabr va xotiraning tiklanishi

Sa’dullaxo‘ja Tursunxo‘jayev 1937-yil 27-aprelda Olmaotada qamoqqa olingan. 1938-yil 4-oktabrda SSSR Oliy sudi Harbiy kollegiyasi tomonidan otuvga hukm qilinib, hukm shu kuni ijro etilgan. 1957-yil 1-avgustda oqlangan.

Uning hayot yo‘lini o‘rganish uchun risolaga taqdim etilgan maqolada Rustambek Shamsutdinov tadqiqotlari, R.Shamsutdinov va O‘.Ubaydullayevning 2002 yildagi maqolasi, O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi hamda boshqa asarlar tilga olinadi. Ular risolani tayyorlash jarayonida alohida tekshirilgan manba emas, balki keyingi izlanish uchun bibliografik yo‘l-yo‘riq sifatida keltirilmoqda.

“Rahbarning tarixdagi o‘rni faqat lavozimi bilan emas, xalq ehtiyojlariga bog‘langan mehnati bilan ham o‘lchanadi.”

Diloro Yusupova: suv xo‘jaligida ishlagan huquqshunosning matonati

1911–1981yy. • huquqshunos, qatag‘onni boshidan kechirgan ayol

Diloro (Dinara) Sabirjonovna Yusupova 1911-yilda Buxoroda tug‘ilgan. Uning bolaligi ota-onasining siyosiy ta‘qiblar sabab ko‘chishlari va murakkab turmush sharoitida o‘tgan. 1922-yilda Moskvaga o‘qishga yuborilib, keyin Toshkentda huquqshunoslik bo‘yicha ta‘lim olgan. 1929-yilda Samarqandga ishga yuborilgan va bir yil davomida Suv xo‘jaligi boshqarmasida huquqshunos vazifasida faoliyat yuritgan.

U suv inshootlarini loyihalagan irrigator emas edi. Shu bilan birga, suv xo‘jaligi kabi sohalar faoliyatida huquqiy ta‘minot, idoralar ishini qonunga muvofiq tashkil etish ham muhim o‘rin tutadi. Shu bois uning qismati suvchilar tarixi bilan bog‘liq alohida sahifa sifatida mazkur risolaga kiritildi.

Ilm, huquq va oila

Samarqandda Diloro Yusupova huquqshunos Muhammadjon Mo‘minov bilan turmush qurgan. 1931-yilda Toshkentga qaytgach, ilmiy-tadqiqot yo‘nalishida o‘qishini davom ettirgan. 1935-yildan respublika prokurori yordamchisi bo‘lib ishlagan. M.Mo‘minov ham huquqshunoslik sohasida ta‘lim va ilmiy faoliyat bilan shug‘ullangan. Oilada Marat va Surayyo ismli farzandlar ulg‘aygan.

Qatag‘onning bir oilaga solgan musibati

1937-yil 29-martda Muhammadjon Mo‘minov hibsga olingan. Shu yil 22-sentabrda Diloro Yusupova ham erining siyosiy faoliyatini “yashirgan” degan ayblov bilan qamalgan. Farzandlari bolalar uyiga yuborilgan. Taqdim etilgan materialda Diloning tergov davomida ayblovlarni rad etgani, uning eri esa 1938-yil 4 oktabrda qatl etilgani bayon etiladi.

1939 yil 14-martda Diloro Yusupovaga nisbatan qo‘zg‘atilgan jinoyat ishi jinoyat alomatlarini topilmagani sabab to‘xtatilgan, 19-martda u ozod qilingan. Keyin farzandlarini o‘z bag‘riga qaytarib olgan. 1957-yil 23-yanvarda eri Muhammadjon Mo‘minov oqlangan. Diloro Yusupova keyingi yillarda ham huquqshunoslik faoliyati bilan shug‘ullangan.

Bu taqdir yosh kitobxonni muhim savol ustida o‘ylantiradi: insonni haqqoniy sudlovdan mahrum etish nafaqat uning o‘ziga, balki oilasi va

jamiyatning kelajagiga qanday ta'sir qiladi? Diloru Yusupova hayotida kasbiy malaka, huquqiy madaniyat va inson irodasining o'rni shu tariqa namoyon bo'ladi.

III. Xotiralar daftari

Quyidagi qisqa lavhalar "Qatag'on qurboni bo'lgan suvchilar va miroblar" nomli taqdim etilgan ro'yxatga tayanadi. Ular to'liq tarjimai hol emas. Ayrim shaxslarning aniq bajargan loyihalari, yozma ilmiy ishlari yoki keyingi hayoti haqida ma'lumot yo'q; shuning uchun faqat ro'yxatdagi dalillar keltiriladi.

Rahbarlar va muhandislar

Shomansur Alixo'jayev

Suv xo'jaligi boshqaruvida ishlagan davlat arbobi

Shomansur Alixo'jayev respublika miqyosidagi davlat arbobi bo'lib, bir muddat O'zbekiston SSR suv xo'jaligi boshqarmasiga rahbarlik qilgan. Uning xizmat faoliyati haqida taqdim etilgan ro'yxatda aniq loyihalar yoki ish yillari ko'rsatilmagan.

Hujjatda qayd etilgani: 1937-yil sentabrda qamalgan; 1938-yil 4-oktabrda otuvga hukm qilinib, hukm o'sha kuni ijro etilgan; keyin oqlangan.

Fayzullo Rahimboyev

Injener-gidrotexnik va qurilishlar tashkilotchisi

1897-yilda Xo'jandda tug'ilgan. Moskva suv xo'jaligi institutini tamomlagan. Tojikiston suv xo'jaligi boshqarmasi, Vaxshstroy, Varzobstroy va O'rta Osiyo suv xo'jaligida rahbarlik vazifalarini ado etgan; keyinchalik Sazgiprovd direktori bo'lgan. Bu lavozimlar uning mintaqaviy gidrotexnika ishlari bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Hujjatda qayd etilgani: 1938-yil 4-oktabrda otuvga hukm qilinib, shu kuni qat' etilgan; keyin reabilitatsiya qilingan.

Meliboy Erbo'tayev

Qashqadaryoda suv xo'jaligi rahbari

1897-yilda Qo'qonda tug'ilgan. 1933–1936-yillarda Behbudiy shahrida Qashqadaryo viloyati suv xo'jaligi boshqarmasi boshlig'i bo'lib ishlagan. Taqdim etilgan ma'lumotda uning qatag'ongacha boshqaruv faoliyati qayd etilgan, alohida qurilish obyektlari sanab o'tilmagan.

Hujjatda qayd etilgani: 1938-yil oktabrda 12 yillik qamoq jazosiga hukm qilingan; keyin reabilitatsiya qilingan.

Qishloq suvini boshqargan miroblar

Qarshi Botirov

Maxsus kursda tayyorlangan mirob

1899-yilda Behbudiy tumanining Dasht qishlog'ida tug'ilgan. Maxsus suv xo'jaligi kursini o'tab, mirob kasbini egallagan. 1924–1929-yillarda Behbudiy tumani suv xo'jaligida ishlagan. Uning tarjimai holi o'sha davrda miroblar uchun kasbiy tayyorgarlik muhim bo'lganini anglatadi.

Hujjatda qayd etilgani: 1938-yil 14-oktabrda otuvga hukm qilinib, o'sha kuni qatl etilgan; keyin reabilitatsiya qilingan.

Davletnazar Xudainazarov

Chimboydan chiqqan mirob

1885-yilda Chimboyda tug'ilgan. Qoraqalpog'istondagi 6-aulda mirob bo'lib ishlagan. Uning kundalik mehnatiga oid batafsil hujjatlar ro'yxatda keltirilmagan. Shu bois ushbu qisqa lavha uning kasbi va qatag'on taqdirini asosiy dalil sifatida saqlaydi.

Hujjatda qayd etilgani: 1929-yil 9-dekabrda mol-mulki musodara qilinib, otuvga hukm qilingan; 2022-yil 19-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi tomonidan oqlangan.

Mamaxonto‘ra Ahmadxo‘jayev

Mirob kasbining vakili

1867-yilda tug‘ilgan Mamaxonto‘ra Ahmadxo‘jayevning kasbi mirob bo‘lgan. Uning ish joyi, qaysi kanal yoki tuman suv ta‘minotida ishlagani haqida taqdim etilgan ro‘yxatda batafsil ma‘lumot berilmagan.

Hujjatda qayd etilgani: 1937-yil 7-dekabrda qamoqqa olingan; 1938-yil 21-fevralda 10 yil ozodlikdan mahrum qilingan; 1989-yil 26-aprelda oqlangan.

Sultonxon Abzamxonov

Farg‘ona vodiysi mirobi

1891-yilda Farg‘ona tumani Oqtepa qishlog‘ida tug‘ilgan. Hibs paytida mirob bo‘lib ishlagan. U “aksilingilobiy millatchilik guruhi”ga aloqadorlikda ayblangani keltiriladi. Bu ibora aynan ayblov tili bo‘lib, tarixiy hukm sifatida qabul qilinmasligi kerak.

Hujjatda qayd etilgani: 1938-yil 16-fevralda 10 yil mehnat-tuzatuv lageriga hukm qilingan; oqlangan sanasi ro‘yxatda ko‘rsatilmagan.

Xudoyor Davlatyorov

Qo‘shko‘pirlik mirob

1900-yilda Qo‘shko‘pir tumanida tug‘ilgan. Mirob bo‘lib mehnat qilgan. Kollektivlashtirish davrida mol-mulki tortib olingani qayd etilgan. Uning misoli iqtisodiy va siyosiy bosim oddiy kasb egalarining hayotiga ham qanday ta‘sir qilganini ko‘rsatadi.

Hujjatda qayd etilgani: 1937-yil 28-noyabrda 10 yil mehnat-tuzatuv lageriga hukm qilingan; keyingi taqdiri haqida ro‘yxatda ma‘lumot berilmagan.

Oqmirza Boltayev

Yom qishlog‘idan chiqqan mirob

1900-yilda Yom qishlog‘ida tug‘ilgan. Hibs qilingan vaqtda mirob bo‘lib ishlagan. Qisqa ro‘yxat uning mehnat joyi yoki amalga oshirgan ishlari haqida batafsil ma‘lumot bermaydi. Shunga qaramay, ismi va kasbi saqlanishi tarixiy xotira uchun ahamiyatli.

Hujjatda qayd etilgani: 10 yil mehnat-tuzatuv lageriga hukm qilingan; jazo muddati 1937-yil 23-avgustdan hisoblangan.

Gidrotexniklar va soha xodimlari

Pir Muhammad Kutibarov

Gidrotexnik

1886-yilda tugʻilgan. Kasbi gidrotexnik boʻlgan. Qurilmalar, inshootlar yoki loyihalardagi aniq ishtiroki haqida taqdim etilgan roʻyxat maʼlumot bermaydi. Uning kasbi suv inshootlarini ekspluatatsiya qilish bilan bogʻliq texnik mutaxassislar ham qatagʻondan chetda qolmaganini koʻrsatadi.

Hujjatda qayd etilgani: 1937-yil 14-yanvarda qamalgan; 14-oktabrda otuvga hukm qilingan; 1957-yil 13-iyunda oqlangan.

Haydar Abdurahmonov

Beshkentlik gidrotexnik

1902-yilda Beshkent tumani Pandiron qishlogʻida tugʻilgan. Gidrotexnik boʻlib ishlagan. Uning taʼlim olgan muassasasi, ishlari yoki qamoqdan keyingi taqdiri haqida mazkur roʻyxatda maʼlumot mavjud emas.

Hujjatda qayd etilgani: 1937-yil 11-dekabrda “aksilinqilobiy faoliyat” ayblovi bilan qamalgan; 1990-yil 13-dekabrda oqlangan.

Lutfulla Sayfullayev

Yordamchi gidrotexnik

1901-yilda Pastkoʻcha qishlogʻida tugʻilgan. Yordamchi gidrotexnik boʻlib mehnat qilgan. Bu lavozim suv inshootlarida muhandislik ishlariga koʻmaklashish bilan bogʻliq boʻlganini anglatadi, ammo shaxsan qaysi inshootda ishlagani berilgan manbada qayd etilmagan.

Hujjatda qayd etilgani: 1937-yilda qamalgan; 10 yil mehnat-tuzatuv lageriga hukm qilingan; 1989-yil 16-yanvarda oqlangan.

Hikmat Roʻziyev

Suv xoʻjaligi ishchisi

1909-yilda Karmana tumani Ayronchi qishlogʻida tugʻilgan. Manba uning kasbini aynan “suv xoʻjaligi ishchisi” deb koʻrsatadi. Uni mirob yoki muhandis deb atashga asos yoʻq. Ishchi kasbining ham ushbu xotira roʻyxatidan oʻrin olishi muhim.

Hujjatda qayd etilgani: 1937-yil 24-sentabrda 10 yil qamoq jazosiga hukm qilingan; keyingi taqdiri va oqlanishi haqida ma'lumot berilmagan.

IV. Ilmiy-amaliy meros

Meros deganda nimani tushunamiz?

Tarixiy shaxsning merosi faqat uning nomi bilan chop etilgan kitoblardan iborat emas. Suv xo'jaligi tarixida ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, tashkiliy tajriba va o'qituvchilik faoliyati ham muhim iz qoldirishi mumkin. Biroq bu tushunchalarni aralashtirmaslik kerak: mutaxassisning yirik idoraga rahbarlik qilgani uning albatta ilmiy asar yozganini bildirmaydi.

Muhammad Aminaddinov: bilim va amaliyotning uyg'unligi

Fransiyada irrigatsiya sohasida ta'lim olgan Aminaddinovning merosi, berilgan materiallarga ko'ra, uch yo'nalishda namoyon bo'ladi: Xorazmda sug'orish va damba ishlarini tashkil etish, suv tarmoqlarini boshqarish, shuningdek, olimlar bilan ilmiy fikr almashish. Uning Vladimir Sinzerling asarini o'qib, hamkasblariga tushuntirishi hamda Janubiy Xorazm tizimini qayta qurish bo'yicha maslahatlar berishi shular jumlasidandir.

Ayni paytda mazkur materiallarda uning o'z nomi bilan nashr etilgan mustaqil ilmiy monografiyasi yoki maqolalarining bibliografik ro'yxati keltirilmagan. Shuning uchun uning "ilmiy merosi"ni dastlab hujjatlangan ilmiy-amaliy faoliyat sifatida o'rganish to'g'ri bo'ladi.

Tashkilotchilik merosi va hujjatli dalil

Sa'dullaxo'ja Tursunxo'jayevning merosi yirik mintaqaviy suv xo'jaligi qurilishlarini boshqarish tajribasi bilan bog'liq. Fayzullo Rahimboyev kabi injener-gidrotexniklarning faoliyati esa texnik tashkilotlar va qurilish idoralaridagi lavozimlar orqali ma'lum. Ammo aniq loyihalar, hisob-kitoblar yoki mualliflik yechimlari haqida xulosa chiqarish uchun qurilish hisobotlari, chizmalar va xizmat yozishmalarini topish zarur.

Miroblarning amaliy bilimi

Qishloq mirobi suv navbatini, tarmoq holatini va mahalliy ehtiyojlarni kuzatgan. Ro'yxatda qayd etilgan Qarshi Botirov, Davletnazar Xudainazarov, Xudoyor Davlatyorov va boshqalarning kasbi ma'lum, ammo shaxsan qo'llagan usullari yoki aniq natijalari haqida hozircha yozma dalil taqdim

etilmagan. Bularni keyingi tadqiqotlarda mahalliy arxiv, kanal tarixi va ehtiyotkorlik bilan to'plangan og'zaki xotiralar yordamida o'rganish mumkin.

Diloro Yusupovaning asosiy kasbiy merosi huquqshunoslik sohasiga tegishli. U suv xo'jaligi idorasida ham ishlagani uchun mazkur tarixning bir qismi bo'lib qoladi; biroq hujjatlar tasdiqlamagan gidrotexnik yechim yoki ilmiy asarlarni unga nisbat berish mumkin emas.

Shunday qilib, risolada merosga baho berishning bosh mezonini – dalildir. Har bir aniqlangan hujjat bu insonlarning mehnatini yanada to'liq va adolatli ko'rsatish imkonini beradi.

V. Sanalar so'zlaganda

Quyidagi xronologiya faqat risolaga taqdim etilgan materiallarda uchraydigan sanalardan tuzildi. U barcha tarixiy voqealarning to'liq taqvimini emas.

1873 Muhammad Aminaddinov Xonqada tug'ildi.

1891 Sa'dullaxo'ja Tursunxo'jayev Toshkentda tug'ildi.

1893–1897 Muhammad Aminaddinov Fransiyaning Tuluza shahrida irrigatsiya sohasida o'qidi.

1920 Xorazmda yangi boshqaruv davri boshlandi; Aminaddinov irrigatsiya vazifalarida ishladi.

1922 Hazorasp–Xo'jayli oralig'ida 220 kilometr masofada damba va tozalash ishlari o'tkazilgani qayd etildi.

1924 Aminaddinov Xorazmdagi UPRADIS tashkilotining bosh muhandisi bo'ldi.

1927 Tursunxo'jayev O'rta Osiyo suv xo'jaligi qurilishi tashkiloti rahbari bo'ldi.

1929 Diloro Yusupova Samarqandda Suv xo'jaligi boshqarmasida ishladi; Davletnazar Xudainazarovga otuv hukmi chiqarildi.

1934 Muhammad Aminaddinov Amudaryo toshqini xavfiga qarshi ishlarga jalb etildi.

1937 Ko'plab mirob, gidrotexnik va rahbarlar hibsga olindi.

1938-yil 4-oktabr Sa'dullaxo'ja Tursunxo'jayev, Shomansur Alixo'jayev, Fayzullo Rahimboyev hamda huquqshunos Muhammadjon Mo'minov bo'yicha qatl sanasi manbalarda shu kun sifatida keltirilgan.

1939-yil mart Diloru Yusupovaning jinoyat ishi to'xtatildi va u ozodlikka chiqdi.

1957 Sa'dullaxo'ja Tursunxo'jayev va Pir Muhammad Kutibarov oqlangani qayd etilgan.

1989–1990 Bir qator mirob va gidrotexniklarga nisbatan oqlash qarorlari qabul qilingan.

2022-yil 19-dekabr Davletnazar Xudainazarov O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi tomonidan oqlangan.

VI. Yoshlar uchun qo'llanma

Ushbu taqdirilar nimani o'rgatadi?

Birinchi saboq – ilmni xalq manfaatiga safarbar etish. Muhammad Aminaddinovning xorijda tahsil olib, Xorazm suv tizimlarida mehnat qilgani ta'limning jamiyatga qay tarzda xizmat qilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Ikkinchi saboq – kasbning har bir bo'g'ini qadrligi. Qishloq mirobi, yordamchi gidrotexnik va tashkilot rahbari vazifalari turlicha. Ammo har biri suv xo'jaligi tizimining uzviy qismi bo'lgan.

Uchinchi saboq – adolat va qonuniylikni asrash. Diloru Yusupova va uning oilasi qismati huquqiy himoya yo'qolganda inson taqdiri qanday izdan chiqishi mumkinligini namoyon etadi.

To'rtinchi saboq – tarixga hujjat bilan yondashish. Biografiyada sana, to'liq ism, hukm va oqlanish sanasi bir-biridan ajratib o'rganiladi. Ko'rsatilmagan ma'lumotni taxmin bilan almashtirish tarixga hurmat emas.

Muhokama uchun savollar

- 1.** Nega mahalliy suv sharoitini bilish irrigatsiya sohasida muhim?
- 2.** Muhammad Aminaddinov hayotida ta'lim va amaliy tajriba qanday birlashgan?
- 3.** Sa'dullaxo'ja Tursunxo'jayevning rahbarlik faoliyati oddiy mirob mehnatidan nimasi bilan farq qiladi?

4. Nima uchun Diloru Yusupova suv xo‘jaligi tarixi haqidagi risolaga kiritilgan?

5. Qatag‘on davridagi ayblov yozuvi bilan keyingi oqlash hujjati orasida qanday farq bor?

6. Qatag‘onga uchragan shaxs haqida birgina qisqa ro‘yxat qolgan bo‘lsa, nimani ishonch bilan aytish mumkin?

7. O‘z hududingizdagi qadimiy ariq yoki kanal tarixi haqida ma‘lumotni qaysi manbalardan topish mumkin?

Amaliy mashg‘ulotlar

“Mening mahallamdagi miroblar” loyihasi. O‘quvchilar mahalla keksalari, arxiv yoki muzey materiallari asosida bir tarixiy suv inshooti yoxud mirob haqida bir sahifalik ma‘lumot tuzadilar. Suhbatdoshning roziligi olinadi, og‘zaki xotira “hujjat bilan tasdiqlangan fakt”dan ajratiladi.

“Bir sana – ikki manba” mashqi. Muhammad Aminaddinovning 1937 yilgi hibs sanasi misolida ikki matn qiyoslanadi. O‘quvchi o‘xshash va farqli joylarni yozadi hamda yakuniy xulosa chiqarish uchun qanday arxiv hujjati kerakligini ko‘rsatadi.

“Kasblar xaritasi” mashqi. Guruhlar mirob, gidrotexnik, muhandis, rahbar va huquqshunosning suv xo‘jaligidagi vazifalarini alohida jadvalga joylashtiradi. Har bir kasb uchun bilim, mas‘uliyat va jamoat manfaati bilan bog‘liq bir misol keltiradi.

VII. Atamalar va izohlar

Qisqacha atamalar lug‘ati

Mirob – Sug‘orish suvini taqsimlash, navbat va mahalliy suv tartibini nazorat qilish bilan shug‘ullanuvchi mutaxassis.

Irrigatsiya – Yerni sun‘iy sug‘orish tizimi va uni tashkil etishga oid ishlar majmui.

Gidrotexnik – Suv inshootlari va ularning ishlashiga oid texnik vazifalarni bajaruvchi mutaxassis.

Damba – Suvni to‘shish, yo‘naltirish yoki toshqindan himoya qilish uchun quriladigan inshoot.

Zovur – Yerdan ortiqcha suvni chiqarishga xizmat qiladigan tarmoq.

Qazuv – Ariq, kanal va zovurlarni tozalash yoki qayta qazish bo'yicha an'anaviy umumiy ishlar.

Qatag'on – Siyosiy asoslar bilan shaxs yoki guruhlariga nisbatan amalga oshirilgan ta'qib va jazolash amaliyoti.

Reabilitatsiya (oqlash) – Shaxsga nisbatan qo'llangan ayblov yoki jazo asossiz deb topilishi bilan bog'liq huquqiy qaror.

Nozirlik – O'sha davrda muayyan sohani boshqaruvchi idora; tarixiy atama.

UPRADIK – Materialda Xorazm okrugida suv masalalari bilan shug'ullangan tashkilotning qisqartma nomi sifatida keltirilgan.